

Verlag van de ledenavond van de Historische Vereniging Middelstum d.d. 11 december 2013 op Ewsum

Aanwezigen: ruim 40 personen.

Spreker

Als spreker is dhr. A. (Arnold) van Dam uit Zuidhorn uitgenodigd om een lezing te houden over het ontstaan van en het wonen in een wierdenlandschap. Hij is landschapsgids bij het Wierdenmuseum in Ezinge.

1. Opening

Piet Tinus van der Wal opent de avond voor de eerste maal als voorzitter. Hij heeft het stokje overgenomen van Albert Stol.

2. Huishoudelijke mededelingen

Op 22 januari komt de historicus Homme Wedman met als thema "Boeren en landarbeiders in Groningen". Hij voert ons door de geschiedenis van de landbouw vanaf begin 1800. Deze lezing vindt plaats in de bovenzaal van "In de Valk".

Op 13 maart is de algemene ledenvergadering en na de pauze komt Piet Albers aan het woord en vertelt over de Emslandkampen, vijftien vergeten concentratiekampen die vlak over de grens met Groningen en Drenthe hebben gestaan. Deze lezing vindt plaats in de bovenzaal van "Vita Nova".

Op 5 april is er een excursie naar de Emslandkampen onder leiding van Pieter Albers. Deze excursie sluit aan bij de lezing van 13 maart. De kosten hiervoor zijn €45 (inclusief vervoer per bus, koffie, lunch en museumbezoek). Het plan is om om 8.15 uur te vertrekken en om ongeveer 18.00 uur weer terug te zijn, mits er voldoende animo voor is. De historische verenigingen van Stedum en Garrelswear zijn ook enthousiast en doen wellicht mee. Ook niet-leden zijn van harte uitgenodigd.

3. Lezing Arnold van Dam: het wierdenlandschap

De eerste bewoners in het Noordelijk zeekele gebied: hoe leefden ze in die tijd en hoe weten we dit? Vooral de laatste vraag is belangrijk om zo waarheidsgetrouw te kunnen zijn.

De heer van Dam gaat terug in de tijd waarbij de opgravingen te Ezinge onder leiding van Professor van Giffen centraal staan. Met name daarvoor bepalen de laatste twee ijstijden voor een groot deel hoe het landschap hier is ontstaan.

Ijstijden

Tijdens de eerste, de Saale-ijstijd, genoemd naar een zijriviertje van de Elbe in Duitsland, kwam het Scandinavische landijs tot in Midden-Nederland. Sinds die tijd stroomt de rivier de Rijn met een bocht naar de zee. In deze tijd zijn de contouren van Nederland ontstaan.

De tweede ijstijd, Weichsel-ijstijd geheten, was hier ong. 30.000 jaar geleden en is genoemd naar de Poolse rivier Wisla (in Duitsland Weichsel geheten). Na de laatste ijstijd lag de Doggersbank nog als een eiland in de Noordzee, die voor de ijstijd nog niet bestond. Allerlei grote

zoogdieren, w.o. de wolharige mammoet, leefden in dit gebied. We weten dit omdat tijdens de aanleg van de tweede Maasvlakte door het Havenschap €3 miljoen is uitgetrokken voor archeologisch onderzoek naar de bodem van de Noordzee, waarvandaan veel zand naar de Maasvlakte is vervoerd. Er zijn bv. coprolieten (versteende feces/mest) van hyena's gevonden, waar wetenschappers met behulp van CT-scans allerlei gegevens uit kunnen destilleren.

Coproliet van een dinosaurus

Allerlei vondsten werden door archeologische graafwerkzaamheden aan het oppervlak gebracht. Op deze manier kreeg je een steeds beter beeld van hoe het er uit gezien moet hebben en hoe en waarvan mens en dier hebben geleefd.

Na de ijstijden

Na de ijstijden steeg de waterspiegel en ontstonden allerlei waterlopen in het landschap. Er is een spoor van heel vroege bewoning: het hunebed bij Delfzijl. De Hunebedbouwers stamden uit de tijd tussen 5000-2000 v.Chr.

Ongeveer 700 voor Christus vestigden zich mensen met name op de hoge oeverwallen en

leefden in huizen gemaakt van hout, plaggen, mest, klei en riet. We weten dat deze mensen van Drenthe kwamen doordat in Drenthe bij Ruinen en in Friesland bij Wommels vergelijkbaar aardewerk uit de vroege ijzertijd is gevonden.

Ontstaan van wierden/terpen

De zeespiegel rees en daalde. Tijdens de perioden dat het water steeg moesten de bewoners droge voeten zien te houden en wierpen (Werpen [warfen]: komt o.a. de naam Wierde, -werd en Warffum vandaan) zich hoogtes op. Hogebeintum in Friesland is de hoogste: 10 meter steekt de terp boven het zich omringende land uit, vooral zichtbaar na de afgravingen van de terpaarde. Maar ook de wierden van Saaksum en Oldehove zijn duidelijk waar te nemen in het landschap.

Hogebeintum

De eerste wierden waren veelal huiswierden. Veel dorpen in het noorden zijn ontstaan uit aaneengeschakelde huiswierden die later werden uitgebreid.

Omstreeks 1200 ontstonden, na met tufsteen gewerkt te hebben, de eerst stenen bouwsels, opgetrokken uit kloostermoppen die plaatselijk werden gestoken en gebakken. Het waren kerken veelal gebouwd in opdracht van de voorzaten van de latere landadel. Kloosters en steenhuizen volgden. Kerken, (deels) opgebouwd uit tufsteen, staan o.a. in Usquert, Niekerk, Doezum en Middelstum.

Aanleg van dijken

Omdat de zee periodiek over de kwelders stroomde tot aan de voet van de (huis)wierden, tot over de helling waar akkerbouw mogelijk was, werden al vroeg (voor 1200) kleine dijkjes opgeworpen. Ze waren hooguit omstreeks een meter hoog, maar voldoende om akkers te kunnen onderhouden. Daarbuiten vond weliswaar verzilting plaats, maar dit was voor het houden van vee minder nadelig.

Monniken begonnen omstreeks 1200 met het opwerpen van dijken rondom grotere gebieden om verzilting hiervan tegen te gaan en ze geschikt te maken voor landbouw.

Vooraf de monniken van het St. Bernardusklooster in Aduard hebben hierin een grote rol gespeeld. Zij toverden drassige kwelders om in bewerkbaar bouwland, waardoor hun landbezit uitgroeide tot ca. 6000 ha. Een groot gedeelte van Middag viel daar ook onder.

Niet alleen dienden dijken tegen bescherming van het zeewater, maar ook om (opgeslibt) land te winnen.

Toen tijdens de Kerstvloed die optrad in de nacht van 24 op 25 december 1717 zoveel mensen het leven verloren en zoveel land onder water kwam te staan, kreeg men in de gaten dat samenwerking bij het werpen van dijken noodzakelijk was. Een zekere Thomas van Seeratt, een Zweedse zeeman, leidde de reddingsoperatie, maar kon niet voorkomen dat er bij de Kerstvloed meer dan 2000 mensen en tienduizenden beesten verdronken in Groningen. De nieuwe dijken werden aanzienlijk hoger en breder.

Er zijn nog enkele kolken in het landschap zichtbaar die herinneren aan deze laatste grote overstrooming, zoals de kolk bij Ezinge, Saaksum en Oldehove.

Verhalen over hoe het water binnenrolde door het Reitdiepdal tot Groningen, hoe mensen hun vege lijf probeerden te redden zijn talloos. Thomas van Seeratt heeft in Groningen naast het bewaken van de veiligheid veel betekend voor de bevaarbaarheid van de waterwegen.

Ook koning Willem I, de Koopman Koning, heeft veel voor de infrastructuur van ons land betekend, zowel voor vaar- als landwegen. Wierdegrond werd op zijn initiatief aangewend ter verbetering van de schrale gronden in Drenthe.

Afgraven van wierden

Vanaf begin van de 20^e eeuw vond een omslag plaats in het denken over de historie. Men begon de waarde in te zien van cultuurhistorisch erfgoed en daardoor kregen archeologische

Kerstvloed in het Marnegebied 1717

vondsten die men bij het afgraven van terpen en wierden ontdekte, meer aandacht dan voordien.

Mr. Boeles, advocaat in Leeuwarden, en conservator van het Fries museum, heeft hierin veel betekend voor de geschiedenis van Friesland en Groningen.

Een van de belangrijke vragen waar Boeles zich mee bezig hield betrof de vraag of het noorden van Nederland in het tijdperk van 500 v.Chr. tot 1000 n.Chr. wel steeds doorlopend bewoond is geweest door één en hetzelfde volk, het volk van de Friezen (Vriezen). Hij kwam in 1927 al tot de veronderstelling, die later steeds meer ingang vond, dat er geen aantoonbaar bewijs is voor de continuïteit in de bewoningsgeschiedenis van het noorden van Nederland.

Op wetenschappelijk gebied is Boeles vooral bekend geworden door zijn studie van de Friese muntvondsten.

In 1907 kwam de wierde van Dorkwerd aan "snee". Er werd een student aangesteld om onderzoek te doen: Albert van Giffen, in 1884 geboren in Kornhorn, en student in de biologie in Groningen. Hij was van mening dat je een wierde op een echt wetenschappelijke manier zou moeten afgraven. Ook maakte hij al eerste een vondstenkaart.

In 1923 kwam de wierde van Ezinge aan "snee". Weer werd van Giffen ingezet. Hij werd door enkele industriëlen uit de stad Groningen betaald om wetenschappelijk onderzoek te doen. Veel mensen uit de steun hielpen met de afgraving. Hij introduceerde de "sleuventechniek" (het graven van smalle sleuven door de wierde om niet alles op voorhand te hoeven vernielen tijdens het zoeken). Van Giffen was in de hele omtrek bekend als de kleine man op zijn motorfiets. Hij heeft in Groningen en Leiden het Archeologisch Instituut opgericht.

In Drenthe staat hij bekend als de vader van de hunebedden. Als hij zich niet om deze monumenten had bekommerd waren het nu ruïnes geweest. Hij heeft ze in kaart gebracht en zo nodig gerestaureerd.

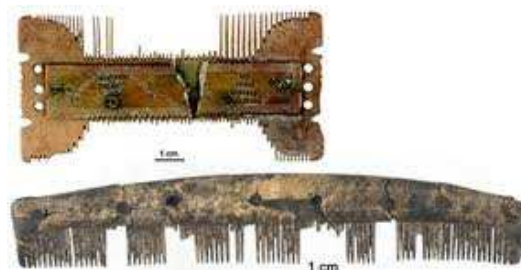
In Ezinge zijn restanten van woningen van voor Christus gevonden. Driebeukige woningen, met één ruimte voor mens en dier.

In de wierde zijn minstens drie bebouwinglagen gevonden. De oudste stamt van 600 voor Christus en staat op de oude kweldervloer. Het organisch materiaal is bewaard gebleven omdat een laag klei met mest het van de zuurstof heeft afgesloten. Bovenliggende lagen zijn helaas vergaan.

Wierdevondsten

Naast spelden, spinklosje, kammen enz. zijn molenstenen vaak gevonden: deze mochten niet van bewoners afgenomen worden omdat ze als noodzakelijk voor de voedselvoorziening werden beschouwd.

Dieren werden als bouwoffer onder het huis begraven. Zelfs tot in de 18^e eeuw bestond het gevoel om krachten die je niet kende, maar wel kon ervaren, gunstig te stemmen. Dijkwerkers wilden in Duitsland een hond als

bouwoffer begraven, maar dit verbood de dijkgraaf. Hij kwam om in de storm toen de dijk het begaf..

Ten zuiden van Ezinge, bij de Bouwerd, vond men een grafveld met o.a. een graf waarin twee paarden en een hond mee begraven waren. Het graf stamt uit 600 tot 700 na Christus (Karolingische tijd) en was waarschijnlijk bestemd voor een belangrijk persoon. In die tijd stelde Karel de Grote leenheren aan om de pacht te innen. Ze behoorden destijds tot de bovenste laag bestuurders. Met een rijk graf ging de waardigheid over op de nazaten: vgl. 'eer'betoon.

Tijdens en na de tweede wereldoorlog is er geen wierdegrond meer afgegraven. De Duitsers hadden ondanks wat er gebeurde, toch meer gevoel voor cultuurhistorie dan in deze streken het geval was (is).

4. Dankwoord voor Arnold van Dam

Na de lezing dankt Piet Tinus de spreker en hoopt ieder weer te zien op 22 januari a.s. in herberg "in de Valk".

5. De eerstvolgende ledenavond is op woensdag 22 januari 2014

Dan geeft de historicus Homme Wedman een lezing met als thema "Boeren en landarbeiders in Groningen".